

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИНИ САМАРАЛИ ТАШКИЛ ЭТИШДА КАСБИЙ
 ФАОЛИЯТНИНГ МОҲИАТИ

Б.Н.Тўракулов

Чирчиқ давлат педагогика унвеситети “Психология” кафедраси катта ўқитувчиси

Аннотация: *Мақола мутахассисларни тайёрлашда касбий фаолиятнинг ўзига хос хусусиятлари мавзусига бағишланган. Шунингдек, мақола матнида касбий педагогик соҳа мазмуни, мутахассисларни тайёрлашда касбий фаолиятнинг ўзига хос хусусиятлари, шахсга хос касбий тажрибалар, илмий туйғулар табиати, мутахассисликка хос ёш хусусиятлари, ҳиссий заковати, авваламбор, эмпатия, коммуникатив бағрикенглик, ўз-ўзини ҳурмат қилиш, ўзи ва ўзгаларни англаш даражасининг етарлилиги, касбий билимдонлик каби масалалар ҳам кенг тадқиқ этилган.*

Калит сўзлар: *ўзаро муносабатлар, педагогик интроспекциялаш, ёш хусусиятлари, заковат, компонент, санъат, нутқ, товушлар, педагогик маҳорат "одам-одам" ёки аниқроғи, субъект-субект муносабатлари.*

**СУЩНОСТЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ЭФФЕКТИВНОЙ
 ОРГАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА**

Аннотация: *Статья посвящена теме особенностей профессиональной деятельности при подготовке специалистов. Содержание профессионально-педагогического сферы, особенности профессиональной деятельности при подготовке специалистов, личный профессиональный опыт, характер научных чувств, возрастные особенности профессии, эмоциональный интеллект, в первую очередь эмпатия, коммуникативная толерантность, самооценка, самооценка и др. такие вопросы, как уровень осведомленности, профессиональные знания также широко изучаются.*

Ключевые слова: *взаимодействия, педагогический самоанализ, возрастные характеристики, интеллект, компонент, искусство, речь, звуки, педагогические навыки «человек-человек», точнее, субъект-субъектные отношения.*

CHARACTERISTICS OF PROFESSIONAL TRAINING OF SPECIALISTS

Annotation: *The article is devoted to the topic of features of professional activity in the preparation of specialists. The content of the professional and pedagogical sphere, features of professional activity in the training of specialists, personal professional experience, the nature of scientific feelings, age characteristics of the profession, emotional intelligence, primarily*

empathy, communicative tolerance, self-esteem, self-esteem, etc. such issues as the level of awareness, professional knowledge is also widely studied.

Key words: *interactions, pedagogical introspection, age characteristics, intelligence, component, art, speech, sounds, pedagogical skills "man-man", more precisely, subject-subject relations.*

Бугунги кун давр талабининг асосий босқичларидан бири махсус касбий тайёргарликнинг давлат ва жамият тараққиётида малакали мутахассисларни тайёрлаш масаласи муҳим ҳисобланади.

Шу жумладан мутахассисларнинг касбий камолотини ҳисобга олиб айтганда педагог касби деганда шахсий фазилатлар, касбий фаолият учун восита бўлган компонентларни англатади. Бу ерда педагогнинг шахсияти унинг бошқа одамлар билан ўзаро муносабатларининг натижасини белгилайди. Шу сабабли, педагогика соҳасидаги талабаларни шакллантириш нафақат ишлаш учун зарур бўлган билим ва кўникмаларни, балки маълум шахсий фазилатларни ҳам ўрганиш энг юқори натижаларга эришиши ҳамда бу ўз навбатида келажакдаги касбий фаолиятида юқори натижаларга эришишга ёрдам беради.

Педагогика фан ва амалиётнинг замонавий ривожланиш даврида, юқори даражадаги таълимнинг шаклланишида ушбу босқичи келажакда фаолият юритувчи педагогларининг касбий фазилатлари ҳисобга олинади. Педагогика йўналишидаги талабалар шахсиятининг ўзига хос хусусиятлари (шахсият хусусиятлари, ўз навбатида, ёш хусусиятларига қараб белгиланади) уларнинг жамиятда ижтимоий фойдали фаолиятни амалга оширадиган мутахассис сифатида шаклланишида жуда муҳим аҳамиятга эга, деб таъкидланади. Бундан ташқари, замонавий илмий ва амалий педагогикада педагогларнинг шахсий фазилатлари, айниқса мутахассис сифатида шаклланиш босқичида уларнинг касбий фазилатлари ривожланиши белгилаб кўйилгани алоҳида кўрсатиб ўтилган. Шунинг учун ҳам педагогларнинг шахсини касбий ривожлантириш жараёнида, бошқа одамлар билан мулоқот қилишда ва улар билан муносабатда бўлиш, ўзларини англаш, қандай қийинчиликларга дуч келганлигини билиш ва тан олиш керак. Бўлажак педагог талабаларга касбий шаклланишининг дастлабки босқичида психологик ёрдам кўрсатишни амалга ошириш масаласига алоҳида урғу берилади. Уларга олий таълим муассаларида ўқиш ва таълим тарбия жараёни фаол олиб бориладиган касбий шаклланиш йўлида педагог ҳамроҳ бўлиш керак.

Юқори самарали педагогнинг ҳиссий заковати, авваламбор, эмпатия, коммуникатив бағрикенглик, ўз-ўзини ҳурмат қилиш, ўзи ва ўзгаларни англаш даражасининг етарлилиги, ўзига ишонч ва компетенция, ўқувчиларнинг ҳистуйғуларидан хабардор бўлиш, уларни бошқариш, ўзаро шерикларнинг ҳистуйғуларидан хабардор бўлиш ва уларни тартибга солиш билан белгиланади.

Эмоционал онгнинг юқори даражадаги ривожланишига эга бўлган педагог бу биринчи навбатда, ўзини ҳис қиладиган, ҳиссиёт соҳасини чуқур ўрганиш билан ўз ҳаёти ва касбий йўлини интроспекциялашга мойил.

Педагогика йўналишида таълим олувчи талабалар орасида эмоционал ақлнинг "ҳиссиётларни тушуниш" каби компоненти жуда аниқ эканлиги мақсадга мувофиқ деб таъкидланмоқда. Бу мураккаб касбий босқичлар ва ҳиссиётларни бир босқичдан иккинчи босқичга ўтиш, ҳиссиётларни таҳлил қилиш ва ҳиссий билимлардан фойдаланиш касбий қобилиятининг ривожланганлигини кўрсатади.

Энг кам аниқланадиган педагогик компонент бу "ҳиссиётларни онгли равишда тартибга солиш", яъни бошқа одамларнинг ҳис-туйғуларини бошқаришдир. Бу ҳиссий ва интеллектуал ривожланиш учун зарур бўлган ҳиссиётларни акс эттирувчи мезон бўлиб, у ижобий ва салбий ҳис-туйғуларга очиқ қолишга, ҳиссиётларни уйғотишга ёки уларнинг маълумотлилиги ёки фойдасига қараб улардан воз кечишга, ҳиссиётларни тан олишга, уларнинг равшанлигини, ўзига хослигини, мақсадга мувофиқлигини аниқлаш, уларни бошқаришга ёрдам беради. Салбий ҳис-туйғуларни тўхтатиш ва ижобий маълумотларни ошириш орқали, уларнинг таркибидаги маълумотларни бузмасдан етказишга ҳаракат қилади.

"Туйғуларни аниқлаш" ва "фикрлашнинг ҳиссий енгиллиги" таркибий қисмлари деярли тенг равишда ифодаланади, бу санъат, нутқ, товушлар, ташқи кўриниш ва хатти-ҳаракатлар орқали бошқа одамларнинг ҳис-туйғуларини аниқлаш орқали ҳиссиётларни жисмоний ҳолати, ҳис-туйғулари ва фикрлари билан аниқлаш қобилиятининг пасайишини англатади. Ушбу педагогик касбий фаолиятда ҳис-туйғуларни ва эҳтиёжларни аниқ ифода этиш педагогик қобилияти, ҳақиқий ва ёлғон ҳиссиётларни фарқлаш, шунингдек, маълум бир ҳиссиётни келтириб чиқариш ва уни кейинчалик бошқариш қобилиятидир.

Мутахассиснинг касбий шакилланишида педагог шахсида эмоционал онгнинг таркибий қисмларини таққосласак, айтишимиз мумкинки, педагогика таълим йўналиши талабаларида юзларнинг ҳиссий баҳоланиши, ҳиссиётларни кечишини тушуниш қобилияти, уларнинг ўзгарувчанлик механизмлари, шунингдек вақт ўтиши билан ҳиссиётлар йўналиши, аралаш ҳиссиётлар ва мураккаб ҳис-туйғуларни ажрата олиш қобилиятига эга. Ўзларининг ҳиссий ҳолатини тартибга солиш қобилиятининг камлиги асосий босқичлардан бири деб айтиш мақсадга мувофиқ саналади.

Мутахассисларни тайёрлашда келажакдаги касбий фаолиятнинг ўзига хос хусусиятлари ётади. Педагоглар ва психолог мутахассисларнинг келажакдаги касбий фаолияти биринчи навбатда "одам-одам" ёки аниқроғи, субъект-субъект муносабатлари билан боғлиқ бўлиб, бу муносабатларнинг марказида шахс туради. Касбнинг ўзи одамлар билан самарали ўзаро муносабатда бўлиш учун одамнинг ва бошқа одамларнинг ҳис-туйғуларини тушунишни талаб қилади. Бўлажак мутахассислар касбга йўналтирувчи тренингларда ва ихтисослаштирилган фанларда қатнашиб, ҳиссий ақллари ривожлантирадлар. Педагог касбини танлаш дастлаб

бошқасини (ёки ҳеч бўлмаганда ўзини), шу жумладан ҳиссий тажрибаларини билишга бўлган қизиқиш билан боғлиқ деб тахмин қилинади.

Муҳандислик касби одамга диққатни жалб қилишни англамайди, касбий фаолиятнинг асоси масаласи предметдир ва ҳатто зарур бўлган шахслараро муносабатлар нафақат ҳиссий ва интеллектуал қобилиятларни, балки техник хусусиятларни ҳам ривожлантиришни талаб қиладиган бундай масала билан воситачилик қилинади. Бироқ, бизнинг профессионал фаолиятимизнинг маҳсулдорлиги бизнинг ҳиссий ҳолатимизга боғлиқ эканлиги ҳақида бир қанча илмий изланишлар бундан мустасно эмас. Ривожланган ҳиссий заковат ҳиссиётларни оқилона бошқаришга имкон беради.

Н.Е. Шеринская ижтимоий гуманитар ва техник йўналишдаги талабалар, бўлажак педагоглар, психологлар ва муҳандислар иштирокида тадқиқот ўтказди. Тадқиқот натижаларига кўра, ҳиссий онг ва бошқа одамларнинг ҳис-туйғуларини англаш, шунингдек, ҳамдардлик нуқтаи назаридан, гуманитар йўналишида таълим олувчи талабалар муҳандислик талабаларидан анча устунлиги назарда тутилган. "Ўз-ўзини мотивация қилиш", "ҳиссиётларни бошқариш" компонентларига кўра, муҳим фарқлар топилмади. Бўлажак педагоглар учун, техник мутахассислик талабаларига караганда, уларнинг ҳис-туйғулари кўпроқ маълумотга эгаллиги билан фарқланиши изоҳланганлиги асос сифатида қабул қилинган (улар ўзлари ҳақида билим манбаи). Тахмин қилиш мумкинки, муҳандислик факултети талабалари ҳис-туйғуларни етказадиган маълумотлардан фойдаланмаслик кузатилади. Умуман олганда, педагог мутахассислиги ва техника мутахассислиги касбий фаолиятида ўзига хос босқичларни кузатиш мумкин.

Ўзига "бегона" бўлиб, бошқасига нисбатан ҳамдардлик билан муносабатда бўлиш қийин, шунинг учун уларнинг тушунчаси ва бошқаларнинг ҳиссий ҳолатига таъсири янада ёмонроқ. Бўлажак педагоглар ўзларининг ҳис-туйғуларини яхшироқ назорат қиладилар, аммо сезиларли фарқ бўлмаса-да, ҳиссий мослашувчанликнинг тарқалиш тенденцияси мавжуд: улар ўзига хос бўлган тажрибаларни тезроқ ўрганишади. Касбий педагогик эмоционал онгнинг деярли барча таркибий қисмларида кўпроқ ривожланган, ўз-ўзини мотивация қилиш бундан мустасно, бу ўзларининг ҳис-туйғуларини ўзбошимчалик билан бошқаришдир. Педагоглар орасида ушбу компонентнинг юқори кўрсаткичи сезиларли даражада устун бўлишига карамай, уларда ўзбошимчалик назорати паст даражада бўлган одамлар етарли. Муҳандислар орасида педагоглардан фарқли ўларок, ушбу қобилиятнинг ривожланиш тезлиги кам бўлган субъектлар кам бўлса ҳам, улар паст даражага эга бўлганларга караганда кичикроқдир. Кўпгина муҳандислик талабалари ҳаракат қилиш керак бўлганда ўзларининг ҳис-туйғуларини бошқаришлари мумкин, яъни бу касбий йўналиш ўзига хос хусусиятларининг намоён бўлишидир.

Умуман олганда, касбий камолот даражаси бўлажак педагогларда бўлажак муҳандисларга караганда ўртачадан юқори. Бироқ, педагоглар ва бўлажак

муҳандислар орасида ҳиссий ақлнинг ўртачадан юқори даражаси бўлган одамлар етарли.

Агар ишбилармон одамлар - муҳандислар учун бунга йўл қўйилса, "одам - одам" соҳасида ишлайдиган одамлар учун ҳиссий ақлнинг етарли даражада ривожланиши бу касбнинг талабидир. Шу билан бирга, агар муҳандис ўзининг ижтимоий ривожланишини, мартаба ўсишини режалаштирса, бу кўп жиҳатдан ижтимоий муҳит билан муваффақиятли ўзаро боғлиқдир, унда бу нафақат ривожланган когнитив қобилиятларни, балки етарлича ривожланган ҳиссий интеллектни, айниқса муҳандиснинг касбий субъектлик фаолияти бошланган тақдирда ҳам талаб этилади. Ҳамкасблари, қўл остидаги ходимлар, педагог касбини шакилланишида бошқарув менежмент билан алоқани бойитади. Эҳтимол, ушбу муаммоларни англаш педагогика менежментида янги йўналиш - ҳиссий бошқарувнинг пайдо бўлишини ҳам англатади.

Педагогнинг эмоционал онг босқичининг асоси сифатида касбий ақлий қобилиятнинг хусусиятлари билан чамбарчас боғлиқ.

Хулоса қилиб айтганда, таълим тараққиётни белгилайди, тарққиёт эса таълимни белгилайди шу нуқтаи назардан олиб қараганда таълим берувчи педагогнинг касбий хусусиятлари мактаб таълимини белгилаш билан бир қаторда келажак авлоднинг таълим олиши масаласидир. Олий таълим профессор ўқитувчилари ва таълим олувчи ёшларнинг давлат таълим стандартларини ўзлаштириш даражасига кенг маънода боғлиқ. Педагогик касбий фаолиятни шакиллантиришда мутахассисларнинг етарли даражада таълим тарбия олишга маъсулиятни амалга ошириш эҳтимолдан ҳоли эмас.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. 1.Шавкат Миромонович Мирзиёев “Биз буюк келажакимизни мард ва олий жаноб халқимиз билан бирга қураимиз”
2. Жалолов А. Касб қандай танланади. – Т., 2010.-62-б.
3. Суннатов Р.И., Парпиев У. «Касбга йўналтириш маслаҳатлари: методлар, муаммолар, имкониятлар», Тошкент 2001 йил.
4. Қодиров К.Б. “Касб танлашга тайёргарликнинг психологик жиҳатлари ва касбий ташхис”, Тошкент 2001 йил
5. Бобохонов А., Махсумов А. Абдулла Авлонийнинг педагогик фаолияти ва таълим-тарбия тугрисида фикрлари. -Тошкент: Уқитувчи, 1966.- 88 б.
6. Абдурахманова Р.Б. Становление профессиональной направленности педагогов и психологов Автореф. дис. ... канд. психол. наук. - Ташкент, 2005.-22 с.
7. Асадов Ю.М. Индивидуально-психологические особенности учителя как факторы развития профессионализма Автореф. дис. ... канд. психол. наук. - Ташкент, 2007.-25 с.

8. .Исмоилова Ф.С. профессиональный опыт специалистов и управление им в условиях формирования рыночной экономики. Автореф. дис. ...доктор, психол. наук. - Москва, 2000.-41 с